

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

FORMATION OF THE CULTURE OF SAFETY OF JUVENILE DELINQUENTS AS COMPOSITION OF THEIR SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT

Актуалізовано дедалі зростаючу проблему вітчизняного суспільства щодо збільшення кількості правопорушень, вчинених дітьми та підлітками. Розкрито деякі особливості поняття «культура безпеки». Окреслено форми, методи й засоби, реалізація яких у професійній діяльності соціальних працівників сприятиме підвищенню її рівня.

Ключові слова: неповнолітні правопорушники, соціально-педагогічний супровід, культура безпеки, завдання, форми, методи та засоби формування культури безпеки.

Актуализирована все более растущая проблема украинского общества по увеличению количества правонарушений, совершенных детьми и подростками. Раскрыты некоторые особенности понятия «культура безопасности». Обозначены формы, методы и средства, реализация которых в професси-

ональной деятельности социальных работников будет способствовать повышению ее уровня.

Ключевые слова: несовершеннолетние правонарушители, социально-педагогическое сопровождение, культура безопасности, задачи, формы, методы и средства формирования культуры безопасности.

The ever growing problem of the Ukrainian society to increase the number of offenses committed by children and adolescents has been updated. Some features of the concept of "safety culture" are revealed. Forms, methods and means are identified, the implementation of which in the professional work of social workers will help to raise its level.

Key words: juvenile delinquents, social and pedagogical support, safety culture, tasks, forms, methods and means of forming a safety culture.

УДК 364.044.43:376.58

Шароватова О.П.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри охорони праці
та техногенно-екологічної безпеки
Національного університету
цивільного захисту України

Постановка проблеми в загальному вигляді. Необхідною умовою подальшого розвитку сучасного суспільства є безпека в усіх її проявах [1, с. 4]. Системоутворюючим фактором забезпечення безпеки виявляються соціальні й державні цінності та пріоритети. Упевнене ж укорінення в сьогоденній українській державі таких негативних явищ, як зменшення виховного потенціалу родини, зростання рівня бездоглядності, безробіття, бродяжництва, проституції, наркоманії (відповідно, і різних інфекційних хвороб) та зниження морального рівня підростаючого покоління, зумовлює подальше збільшення кількості правопорушень, вчинених дітьми та підлітками, що постає як надзвичайна соціальна проблема.

Правопорушення, скоєні неповнолітніми особами, належать до соціально небезпечних явищ, які несприятливо впливають на формування їх особистості та негативно позначаються на економічному й соціальному становищі суспільства, оскільки, за статистичними даними, лише третина ув'язнених повертаються до нормального життя (продовжують навчання, знаходять роботу, створюють сім'ю тощо). Відтак суттєвого значення у вирішенні питання декриміналізації середовища неповнолітніх, зменшення соціальної шкоди від зростання злочинності серед неповнолітніх та профілактики цього негативного явища, окрім прийняття державою низки відповідних нормативно-правових актів, набувають питання особливостей соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх,

яким властива протиправна поведінка. Надзвичайно важливим у цьому контексті вважаємо здійснення системної роботи з формування необхідного рівня культури безпеки молодого покоління, що полягає в сукупності цінностей, стандартів, моральних норм і норм поведінки, спрямованих на підтримання самодисципліни як одного зі способів підвищення рівня безпеки [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій науково-практичного й інструктивно-методичного характеру свідчить про ґрунтовний інтерес дослідників до проблеми соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, яким властива протиправна поведінка. Це питання висвітлене в працях О. Безпалько, І. Зверєвої, А. Капської та інших авторів. Окремі аспекти проблеми досліджені фахівцями пенітенціарної педагогіки (В. Синьовим, Г. Радовим, В. Кривушою, О. Бецом), ученими-криміналістами (Ю. Блувштейном, В. Голіною, І. Даньшиним, В. Єлеонським, А. Жалінським, Ф. Сундуrowим, Ю. Ткачевським), дослідниками соціальної педагогіки та соціальної роботи (С. Пальчевським, В. Галузинським, О. Киричуком, М. Євтухом, К. Корсаком та іншими) [2]. Шляхи відновлення соціально-правового статусу та захисту неповнолітніх розкрито в роботах О. Бандурки, П. Вівчар, К. Дуванської, С. Замули, О. Караман, В. Коваль, С. Коношенка, В. Лютого, В. Оржеховської, В. Синьова, В. Сорочинської, Ю. Чалої. Основи психолого-педагогічного супроводу й роботи із соціально дезадаптованими дітьми та їх сім'ями,

особливості відповідної реабілітації неповнолітніх досліджені Л. Мороз, Н. Павлик, Л. Ростомовим, І. Шамриленко та іншими вченими.

Науковцями фундаментально обґрунтовані також особливості відповідної професійної підготовки соціальних працівників, зокрема, їх професійне призначення (І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик, С. Харченко); визначено своєрідність правозахисного напрямку соціально-педагогічної діяльності (В. Данильченко, Л. Ковчина, Н. Лавриченко, Л. Сущенко, Л. Хоружа, С. Яковенко); розкрито специфіку діяльності соціального педагога в різних інституціях (Т. Алексєєнко, І. Богданова, С. Болтівець, Г. Лактіонова, С. Литвиненко, І. Трубавіна та інші автори).

Висновки вчених із досліджуваних проблем відіграють важливу роль у розробленні методик соціальної адаптації неповнолітніх. Однак трансформація соціального середовища, динаміка процесів, які відбуваються в суспільстві впродовж останніх років, зумовлюють активізацію досліджень, метою яких є вдосконалення технологій соціально-педагогічного супроводу означеної категорії осіб. Зокрема, аналіз особливостей здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх в аспекті формування в них культури безпеки, що є невід'ємною частиною профілактики правопорушень, у вітчизняному науковому просторі поки що обмежені (Ю. Воробйов, В. Гафнер, Л. Горіна, Л. Михайлов, В. Мошкін, С. Петров, В. Попадаєйкін, Ю. Рєпін).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність дослідження особливостей та ефективності соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників спричинена загостренням у вітчизняному суспільстві проблеми дитячої злочинності, а відтак і потребою держави в кваліфікованих працівниках соціальної сфери для роботи із цією соціальною категорією; досить великою кількістю наукових розвідок, присвячених протиправній поведінці неповнолітніх, і відсутністю методологічної бази професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, зокрема, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Метою статті є розкриття необхідності формування культури безпеки неповнолітніх правопорушників як складової частини ефективного здійснення їх соціально-педагогічного супроводу.

Задля цього необхідно розкрити особливості поняття «культура безпеки» та окреслити деякі шляхи, реалізація яких у професійній діяльності соціальних працівників (наприклад, перебування поруч із неповнолітньою людиною, якій потрібна допомога, підтримка в подоланні труднощів (проблем), що виникли в процесі самореалізації, і в досягненні життєво важливих цілей) сприятиме підвищенню її рівня.

Виклад основного матеріалу. Безпека людини – це стан її повного фізичного, соціального й духовного добробуту, який визначається внутрішніми (спадковість, фізичне та психічне здоров'я) і зовнішніми (навколишнє природне, антропогенне, техногенне, соціальне середовище) чинниками. Знання й досвід досягнення особистої безпеки, проходячи через розум і психіку людей, сприяють прищепленню їм необхідних для цього регуляторів поведінки, які є гарантом безпеки соціуму. Одним із найбільш ефективних (якщо не єдино можливим) шляхів реалізації зазначеного є формування в людей відповідної культури. Остання й характеризує особливості поведінки, свідомості та діяльності людей у всіх сферах суспільного життя [1, с. 4].

Отже, культура безпеки – це стан розвитку людини, соціальної групи, суспільства, що характеризується ставленням до питань забезпечення безпечного життя й трудової діяльності, а головне – активної практичної діяльності щодо зниження рівня небезпеки. Очевидно, що об'єктом формування культури безпеки початкового рівня є особистість.

Мета культури безпеки – це безпека (стан системи «людина – навколишнє середовище»), що досягається через сукупність матеріально-технічних, економічних, філософських, цивільно-правових, освітніх та інших аспектів життя людини, зокрема, через формування особистості як носія специфічних якостей – особистості безпечного типу.

Виховання соціально безпечної особистості є головним завданням культури безпеки, яка як компонент змісту освіти включає систему знань, способів діяльності, цінностей, норм, правил безпеки. Основна функція останніх – формування та розвиток у молодого покоління готовності до профілактики й мінімізації шкідливих і небезпечних факторів, використання соціальних чинників безпеки, що набуває суттєвого значення в умовах негативних тенденцій, які спостерігаються останнім часом у вітчизняному суспільстві.

Виховання культури особистої безпеки є початковим та основним завданням, успішне вирішення якого багато в чому визначає основні аспекти формування культури безпеки загалом.

Виховання особистості є домінуючим фактором у процесі формування соціально безпечної суб'єкта. Основною метою виховання є формування якостей особистості, спрямованих на безпечну поведінку в навколишньому світі, зокрема, у соціальному оточенні. Мета виховання однакова для особистості будь-якого віку, а методи й засоби розрізняються залежно від віку, освітнього процесу, трудової діяльності та індивідуальних психологічних якостей. Однак педагогічною практикою встановлено, що найбільш ефективний

процес виховання для підростаючого покоління – у період активного розвитку особистості, становлення характеру, формування поглядів, переконань, мотивів і цінностей, входження в контекст сучасної культури, що за компетентної організації професійної діяльності може цілком забезпечити потенційну ефективність соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, зокрема, у частині формування в них культури безпеки.

Соціально-педагогічний супровід не передбачає гіперопіку супроводжуваного, а орієнтований на стимулювання його усвідомленої, цілеспрямованої активності в самовиявленні за виникнення різних проблемних ситуацій. Соціально-педагогічний супровід дає змогу найбільш повно реалізувати потенціал доцільного самовияву супроводжуваного; є важливою умовою, що стимулює доцільну й успішну поведінку та самовиявлення вихованця, його батьків у ситуації розвитку й становлення особистості; сприяє соціалізації вихованця, накопиченню ним позитивного соціально-значущого досвіду в різних життєвих ситуаціях.

Послуговуючись досвідом дослідників [3; 5], у контексті роботи з неповнолітніми правопорушниками, зокрема їх соціально-педагогічного супроводу, можна виділити такі цілі й завдання формування культури безпеки:

- обмеження впливу провокуючих подій у навколишньому середовищі;
- постійну підтримку інтересу до питань безпеки;
- переконання в необхідності заходів із безпеки;
- виховання свідомого ставлення до безпеки;
- популяризацію новітніх засобів забезпечення безпеки;
- застосування у власній професійній діяльності сучасних засобів, орієнтованих на забезпечення безпеки.

Відтак головними методами й засобами впливу на формування культури безпеки, крім підвищення знань у галузі безпеки життя та діяльності, варто вважати вдосконалення моральних та етичних уявлень індивіда, звернення уваги на психологічне й патріотичне виховання, що дасть змогу обмежити кількість потенційних загроз і ризиків у цьому контексті переважно соціального характеру.

Досліджуючи окреслене питання, мусимо констатувати, що існуючі методики роботи з підростаючим поколінням у сфері безпеки потребують суттєвого перегляду. Підготовка особистості безпечної типу – це не тільки сукупність знань і вмінь, а й необхідність створювати нову парадигму навчання та виховання в дусі раціональної взаємодії з навколишнім середовищем, зокрема його соціальним складником, а також розвивати новий світогляд, який дасть змогу орієнтуватися

в найрізноманітніших обставинах, аналізувати небезпечні об'єкти, явища в усіх зв'язках і відносинах, оцінювати ризики, прогнозувати найближчі та віддалені наслідки небезпечних факторів.

Для здійснення формування культури безпеки необхідно використовувати різноманітні форми, методи й засоби, насамперед особистий приклад.

Формами цього виду діяльності можуть бути радіо- й телепередачі, фестивалі, змагання, ігри КВК, екскурсії, виставки тощо.

Методами формування культури безпеки – способами передачі інформації – є розповідь, показ, демонстрація зразків, бесіди, консультації, особистий приклад представників старших поколінь.

Засобами формування культури безпеки слугують кіно, телебачення, плакати, фотографії, вітрини, правила, інструкції, стінні газети, «блискавки», книги, норми й правила, спеціалізовані кабінети та куточки безпеки [6].

Останнім часом поширення набули такі засоби пропаганди безпеки, як компактні ілюстровані посібники кишенькового формату, присвячені правилам безпечної поведінки в найрізноманітніших ситуаціях, алгоритмам надання першої долікарської допомоги потерпілим.

Правильно організована пропаганда безпеки покликана постійно в різних місцях і формах нагадувати відповідній аудиторії про потенційно небезпечні й шкідливі фактори, про те, як необхідно поводитися, щоб попередити наслідки дій негативного характеру. При цьому очевидно, що пропаганда не має бути нав'язливою, надмірно агресивною, не повинна заважати вирішенню головних завдань.

Наочна агітація використовується як додатковий засіб навчання, переконання, виховання, навчання. Розбита машина, вирізка з газети, фотографія з місця події чи місця поховання, стінгазети, плакати можуть бути використані як засоби наочної агітації. Важливо, щоб за змістом вони були актуальними, інформація – новою, а художнє рішення – емоційним.

Зображена ситуація повинна бути типовою, однак виглядати зацікавлююче. Чітко визначеною має бути агітаційна ідея (наприклад, явище, що викликає позитивне ставлення, або показ негативних фактів і їх наслідків, які спонукають негативне ставлення до зображеного). Доцільним може бути стенд, створений на протиставленні негативних і позитивних дій, показі переваг правильної, безпечної поведінки. Засоби наочної агітації є найефективнішими, якщо в зображенні окремих об'єктів чи ситуацій наявний гумор. Добре сприймаються й запам'ятовуються заклики, що складаються з коротких, зрозумілих фраз, особливо римованих [5].

Очевидно, що найкращим є доречне поєднання всіх перелічених прийомів і підходів залежно від теми й віку цільової аудиторії. У цьому контексті

варто підкреслити важливість залучення до підготовки подібних засобів самих неповнолітніх, що є особливо корисним під час роботи саме з правопорушниками. Спільна робота та її схвалення покращують контакти з ними. Беручи участь у таких заходах, особистість переконається в тому, що про неї піклуються, розуміє, що набуті знання й навички можуть стати в нагоді в подальшому житті, а певні тренування додають упевненості у своїх силах, формують психологічну стійкість. Вочевидь, саме таку мету реалізує популяризація культури безпеки життя та діяльності серед дітей і молоді, що сприяє реалізації державної політики не лише з питань освіти та виховання, а й у сферах норми, права та цивільного захисту.

В умовах сьогодення ключовим моментом у частині розглянутої проблеми є розроблення необхідного для здійснення соціально-педагогічного супроводу методичного механізму формування культури безпеки неповнолітніх правопорушників із використанням засобів масової комунікації – технічних засобів масової інформації та інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Програмно-апаратною базою їх реалізації є комп'ютерні системи, локальні й глобальні комп'ютерні мережі, технічні засоби масової інформації, телекомунікацій, відображення відеоінформації тощо. З їх використанням інформація може надаватися у вигляді мультимедійних продуктів, навчальних, ігрових і тестових комп'ютерних програм, відеороликів, інформаційних повідомлень, електронних плакатів, які в цьому аспекті, відбиваючи рівень розвитку суспільства та реалії сьогодення, володіють значними можливостями.

Висновки. Формування культури безпеки, тобто духовного та інтелектуального розвитку суспільства й людини, що забезпечує безпеку та захист суспільства й особистості від негативного впливу небезпек сучасного світу, є найбільш актуальною проблемою сьогодення, особливо в умовах подальшого збільшення негативних явищ соціального характеру, які створюються або поширюються протиправними діями молодого покоління.

Відтак формування культури безпеки в підростаючого покоління, особливо нині, має бути одним із пріоритетних напрямів роботи соціально-педагогічних працівників, зокрема й тих, які працюють із неповнолітніми правопорушниками. Оскільки культура безпеки – це не талант, який є вродженим, і її необхідно формувати, потребують вирішення проблемні питання щодо покращення якості відповідної роботи з питань безпечної поведінки молоді.

Перспективними аспектами розвитку окресленої проблематики можна вважати подальше дослідження теоретичних положень складників змісту й умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, зокрема звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також розроблення критеріїв рівня їх підготовленості й компетентності щодо особливостей здійснення соціально-педагогічного супроводу осіб наведених категорій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Запорожець О., Халмурадов Б., Применко В. Безпека життєдіяльності: підручник. 2-е вид. К.: Центр учбової літератури, 2016. 448 с.
2. Коваль В. Постпенітенціарний соціальний супровід неповнолітніх. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки». 2012. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_7_7.
3. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/page3>.
4. Мягченко О. Безпека життєдіяльності людини та суспільства: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 384 с.
5. Петров С., Кисляков П. Обеспечение безопасности образовательного учреждения: учеб. пособие. М.: Русский журнал, 2010. 260 с.
6. Стрижко А. Формирование культуры безопасности учащихся в системе обеспечения безопасности образовательного учреждения. Студенческий научный форум: матер. IV Междунар. студенческой электронной науч. конф. (15 февраля – 31 марта 2012 г.). URL: <https://www.rae.ru/forum2012/275/1648>.